

La millora de les competències bàsiques de l'alumnat de secundària: Parlar i escriure de Ciències Socials

Dolors Quinquer Vilamitjana

Curs 2000 2001

Índex

I. MEMÒRIA

1	Introducció	3
1.1.	Presentació del treball	3
1.2.	El treball previ realitzat	5
2	Descripció del treball dut a terme	7
2.1.	Justificació teòrica	7
2.2.	Descripció del treball	8
2.3.	Objectius	10
2.4.	Metodologia	12
2.5.	Valoració dels resultats	13

II. ANNEX. Materials de formació

1	La construcció del coneixement social i la millora de la comunicació a l'aula	14
2	Cooperar per aprendre Ciències Socials: un gestió social de l'aula per afavorir la comunicació	31
3	El desenvolupament de capacitats cognitivolingüístiques en ciències socials: descriure, explicar i argumentar	90
4	Llegir per comprendre textos d'història, de geografia o d'art	122
5	Escoltar i comprendre missatges orals de Ciències Socials. La presa estratègica d'apunts.	168
6	Bibliografia	189

1. Introducció

1.1. Presentació del treball

Molts professors i professores de diverses àrees curriculars assenyalen amb preocupació creixent les mancances dels nois i noies en l'ús de la llengua, així com les dificultats que aquest fet comporta per l'aprenentatge de les matèries escolars i els dèficits que genera. Es tracta d'un problema que es palesa en totes les etapes educatives i que les pràctiques actuals no resolen suficientment. Tant a l'Ensenyament Secundari Obligatori (ESO) com al Batxillerat els problemes són molts i greus, i s'evidencien constantment: quan els nois i noies s'expressen verbalment, quan intenten comprendre allò que llegeixen o escolten, i molt especialment, quan escriuen per expressar les seves idees o per mostrar allò que han après.

Per tant, un desenvolupament insuficient de les habilitats cognitivolingüístiques acaba sent un escull particularment difícil de salvar pels aprenents de qualsevol àrea curricular, ja que la llengua és el vehicle de comunicació per excel·lència i resulta imprescindible, tant per construir el coneixement, com per relacionar-se amb altres persones o per inserir-se amb èxit en el món laboral.

La millora de les habilitats lingüístiques de l'alumnat és un repte i una responsabilitat de tot el professorat, que cal abordar de manera conjunta, i no com a una tasca que recau exclusivament en l'àrea de llengua. Les habilitats

lingüístiques s'han de desenvolupar al mateix temps que es treballen els continguts de les àrees curriculars, en el nostre cas les Ciències Socials, ja que s'aprèn a llegir i a escriure d'història, geografia o d'art estudiant aquestes matèries i fent les tasques que les són pròpies.

Precisament **la millora de les competències bàsiques** de l'alumnat en relació a **les habilitats lingüístiques**, estretament vinculades a l'aprenentatge de **les Ciències Socials**, ha estat l'objecte del treball que hem realitzat amb llicència retribuïda que se'ns va concedir per al curs 2000-2001.

El treball realitzat proporciona reflexions, estratègies, instruments, exemples i recursos per desenvolupar les habilitats lingüístiques de l'alumnat de secundària, tant de l'etapa obligatòria (ESO) com postobligatòria (Batxillerat), alhora que adquireixen coneixements bàsics de Ciències Socials. El format adoptat per a comunicar el més abastament possible els resultats del treball realitzat ha estat **l'elaboració de materials per a la formació del professorat**.

1.2. El treball previ realitzat

L'interès per la millora de l'ús de la llengua des de les àrees curriculars va sorgir com una necessitat manifestada reiteradament pels docents que formàvem part d'un "*Seminari de reflexió i d'innovació curricular i d'atenció a la diversitat*" que es va desenvolupar al llarg de diversos cursos en el marc de *l'Institut de Ciències de l'Educació de la UAB*. Aquest seminari estava integrat per professionals de diverses àrees de coneixement que desenvolupaven la seva tasca en diversos nivells educatius (primària, secundària i també a la universitat). En aquest context, i sota la direcció de Jaume Jorba, es va reflexionar i aprofundir en diversos temes com la seqüenciació de continguts, l'avaluació dels aprenentatges o la gestió social de l'aula, sempre amb la finalitat de trobar vies innovadores que facilitessin l'aprenentatge de l'alumnat.

En l'abordatge de tots aquests temes, la comunicació a l'aula es va considerar sempre un element essencial, més quan es partia d'una concepció socioconstructivista de l'aprenentatge. D'altra banda, les deficiències en l'ús de la llengua en totes les àrees i nivells educatius representats en el seminari i la convicció que es tractava d'una qüestió realment central i bàsica per a l'aprenentatge va conduir el grup a intentar millorar les habilitats lingüístiques de l'alumnat com a quelcom inherent a la construcció del coneixement des de les diverses matèries del currículum.

El fruit del treball conjunt fet entre 1996 i 1998 es va convertir en una publicació – *Parlar i escriure per aprendre*” (1998) – de la qual Jaume Jorba, Isabel Gómez i Àngels Prat en va ser editors i la resta dels components del seminari, així com altres professors i professores que van col·laborar amb l'experimentació de les propostes, van fer aportacions tant en el conjunt de l'obra com a la part dedicada a les diverses àrees curriculars.

Aquest primer treball sobre les habilitats cognitivolingüístiques, del que conjuntament amb Pilar Benejam faig fer la part corresponent a l'àrea de Ciències

Socials, em va servir com a punt de partença per a d'altres estudis que es van concretar més endavant en la publicació de diversos articles i de materials didàctics sobre les habilitats lingüístiques de l'alumnat de Ciències Socials i també d'altres temes molt propers com l'autoregulació dels aprenentatges o la gestió social de l'aula, que hi estan estretament vinculats.

Paral·lelament, la tasca com a formadora en diverses activitats realitzades en el marc del *Pla de Formació Permanent del Professorat del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya* i en d'altres jornades, cursos i seminaris impartits a Canàries, el País Basc i a Galícia, tots ells amb l'eix central de la millora de la comunicació a l'aula, em van confirmar la necessitat d'aprofundir en aquest tema, i més concretament **des de la vessant de la formació del professorat**.

Les mancances de l'alumnat – a vegades realment greus –, les concepcions d'una part del professorat, així com la vertiginosa dinàmica quotidiana que s'estableix en els centres educatius són elements que posen en evidència el gran nombre d'obstacles i de dificultats que cal afrontar i **justifiquen la necessitat de treballs com el realitzat** en el marc de la llicència.

D'altra banda, la formació del professorat pot ser un camí estratègic per fer arribar les propostes a l'aula, més quan el treball que hem fet conté materials per promoure **la sensibilització i la reflexió del professorat** i un nombre considerable **d'eines, instruments i activitats** d'aula, elaborades amb la intenció que l'alumnat desenvolupi més fàcilment les habilitats lingüístiques vinculades a l'aprenentatge de les Ciències Socials.

2. Descripció del treball dut a terme

2.1. Justificació teòrica

- Des de la **perspectiva de l'aprenentatge** el treball realitzat s'inscriu en el marc de referència de les *teories socioculturals i constructivistes* que donen a la llengua un paper clau i central, ja que conceben el fet d'aprendre com una construcció personal mediada per la interacció amb altres actors de l'acte educatiu. Ensenyar i aprendre esdevé un procés de comunicació social entre aquests actors, en el qual es produeix una construcció conjunta que comporta la negociació de significats i el traspàs progressiu del control i de la responsabilitat del procés d'aprenentatge del professorat a l'alumnat.

- Des de la **perspectiva de l'epistemologia**, la ciència social es defineix com el conjunt de respostes que dona la comunitat científica als problemes de cada moment, i per tant és un producte social subjecte a interpretació i a canvi. Per compartir amb els estudiants aquest enfocament sobre el coneixement científic cal aprofundir en el discurs propi de les Ciències Socials, un discurs que no és únic, tancat i monolític sinó que pren formes diverses que requereixen el desenvolupament de capacitats cognitives i lingüístiques també diversificades, sense les quals és molt difícil copsar realment el sentit de la ciència. Es tracta de:

- processar informació (i per tant utilitzar els **discurs descriptiu i narratiu**).
 - comprendre els fenòmens socials i les motivacions dels agents socials, les seves causes i conseqüències (aleshores s'empra el **discurs explicatiu**).
 - la valoració i interpretació utilitzant el corpus dels coneixements científics (**discurs justificatiu**).
 - la confrontació d'interpretacions diverses, convèncer a d'altres o ser convençut (**discurs argumentatiu**).
- ☐ Des de la **perspectiva didàctica**, val a dir que àrees de coneixement com les ciències experimentals, les matemàtiques, la mateixa llengua o fins hi tot la música estan realitzant innovacions didàctiques similars a les que proposem per les ciències socials. De fet, ja es pot comptar amb treballs d'altres àrees força interessants com els de R. Duval, Cl. García-Debanco, J.L. Lemke, J. Veslin o casa nostra de N. Sanmartí.

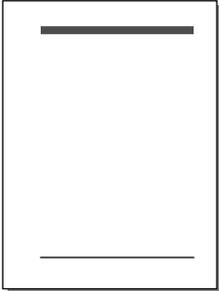
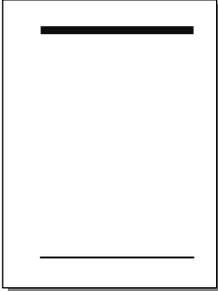
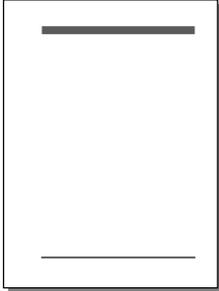
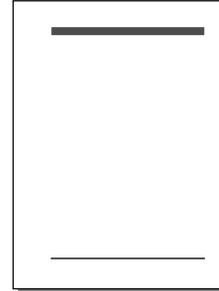
2.2. Descripció del treball

- ☐ Amb el **títol** “*La millora de les competències bàsiques de l'alumnat de secundària: Parlar i escriure de Ciències Socials*”, es presenta un **recull de materials de formació** que configuren un possible **curs o seminari**. Els seus **destinatari**s són els **professors i professores de Ciències Socials**, i per tant els objectius i els continguts que es proposen s'adrecen a aquest col·lectiu.

- Els **continguts** s'organitzen en cinc capítols o apartats: 1) La construcció del coneixement social i la millora de la comunicació a l'aula; 2) Cooperar per aprendre Ciències Socials: un gestió social de l'aula per afavorir la comunicació; 3) El desenvolupament de capacitats cognitivolingüístiques en Ciències Socials: descriure, definir, explicar i argumentar; 4) Llegir per comprendre textos d'història, de geografia o d'art; 5) Escoltar i comprendre missatges orals de Ciències socials. La presa estratègica d'apunts.

- Cadascun dels capítols s'organitza amb un mateix format que inclou **diversos subapartats**:
 - a) La **presentació** del capítol amb una breu ressenya del contingut, els objectius específics que es pretenen i la relació dels continguts que s'hi desenvolupen.
 - b) Una **activitat inicial** per realitzar amb al professorat del curs o seminari que té com a objectiu promoure la reflexió i recollir les idees i experiències prèvies dels/les participants. El comentari de l'activitat amb els resultats que s'obtenen més habitualment.
 - c) Una **exposició** sobre el tema central del capítol que es complementa amb material gràfic, presentat amb suport de transparència.
 - d) Un recull de **suggeriments**, instruments, **exemples i propostes** per fer a l'aula o per elaborar activitats didàctiques.
 - e) Unes **conclusions** amb els problemes i interrogants pendents o altres qüestions.

- En relació a la **presentació** dels materials elaborats, s'ha de constatar el fet que presenten un alt grau de diversitat, es tracta de graelles per induir la reflexió del professorat, fitxes de treballs cooperatius experimentats a les aules, instruments d'autoevaluació, contractes didàctics, quadres, textos..... Per facilitar la comprensió d'un conjunt tant diversificats s'ha optat per l'**ús de colors diferents** per a les capçaleres de cadascun dels subapartats:

presentació	activitat inicial	exposició	suggeriments per a l'aula	conclusions
				

- ❑ La **metodologia** de treball que es proposa **per a les sessions de formació** combina les exposicions, amb la realització d'activitats, l'anàlisi d'instruments i propostes i l'elaboració de materials propis per part dels assistents. La finalitat bàsica és compartir amb altres professors i professores el treball realitzat, i alhora incorporar les seves aportacions i experiència a la proposta.

2.3. Els objectius

Els objectius a assolir amb el curs o seminari són:

1. Identificar els *estils docents* que més faciliten la interacció i la comunicació a l'aula i la construcció Identificar els *estils docents* que més faciliten la interacció i la comunicació a l'aula i la construcció del coneixement social.
2. Conèixer i valorar les possibilitats de la cooperació entre iduals per a l'aprenentatge i per a la millora de la comunicació a l'aula.

- 3.** Analitzar exemples de diverses modalitats de treball cooperatiu, tot valorant les avantatges i les dificultats de la posada en pràctica, així com diverses possibilitats i instruments per *avaluar* el treball en grup.
- 4.** Identificar les habilitats cognitivolingüístiques vinculades a l'aprenentatge de les Ciències Socials i compartir el significat de termes com descriure, definir, explicar o argumentar.
- 5.** Analitzar exemples de textos de Ciències Socials descriptius, explicatius i argumentatius.
- 6.** Analitzar i elaborar propostes, instruments i exemples per a ajudar a l'alumnat a desenvolupar les habilitats cognitivolingüístiques relacionades directament amb les Ciències Socials.
- 7.** Conèixer els factors que afavoreixen la llegibilitat dels textos i identificar els procediments més adients per a la comprensió lectora.
- 8.** Analitzar i valorar diverses propostes per a millorar la comprensió lectora de textos de geografia, història i art.
- 9.** Reflexionar conjuntament sobre les qüestions implicades en la comprensió de missatges orals a les classes de Ciències Socials i conèixer algunes propostes per millorar l'atenció, la comprensió i la memorització, tot aplicant-les a l'aprenentatge de les Ciències Socials.
- 10.** Utilitzar l'aprenentatge estratègic de la presa d'apunts per ajudar a l'alumnat a educar l'atenció i a desenvolupar progressivament procediments per captar i processar missatges orals.

2.4. Metodologia

L'orientació d'aquest treball **es vincula estretament a la pràctica** de l'ensenyament- aprenentatge de les Ciències Socials, tot que s'han revisat les bases teòriques i cercat les propostes d'altres professionals de l'àrea, i també d'altres àrees.

L'anàlisi bibliogràfic ha servit per completar el discurs i preparar les exposicions, també per traduir a la pràctica de les Ciències Socials propostes diverses, presentades, en principi , a un nivell teòric. Possiblement, moltes de les qüestions que ens han ocupat són ben conegudes pel professorat especialitzat en llengua, però val a dir es tracta de qüestions realment novedoses pels especialistes en geografia, història o art.

Bona part dels **instruments, activitats didàctiques i propostes** diverses que es presenten adreçades a l'alumnat **han estat experimentades** en diversos centres de secundària. Algunes han estat dissenyades i experimentades directament per professors i professores, que interessats/des pel tema , han aportat la seva experiència i col·laboració.

Hem pogut comptar amb ajuts molt valuosos tant de la directora de la llicència, la doctora P. Benejam, com de diversos professors i professores dels equips de formadors/res de l'ICE de la UAB ¹, També hem comptat amb l'ajut i suport del professorat de diversos centres on s'han experimentat moltes de les propostes i instruments de formació que apareixen en els materials. Amb ells i elles he compartit idees sobre els estils docents i els problemes amb que es troben a les aules en relació al tema que ens ocupa, així com els obstacles dels nois i noies en

¹ Especialment Núria Giné, Maria Masip, A Sopeña, Boris Mir, Josep Masalles, Cesc Notó, Francesc Costa, Andreu Rodón, Juana Bellón, Ignasi Hierro, Carme Rodrigo, JM. Serra amb qui he compartit moltes reflexions i treballat moltes qüestions d'avaluació i de treball cooperatiu, i també d'estratègies per a la formació del professorat.

aprendre Ciències Socials o altres matèries ². En conjunt, han aportat una informació molt valuosa a l'hora d'orientar l'enfocament del treball i dissenyar i experimentar les activitats d'aprenentatge per a l'alumnat.

2.5. Valoració dels resultats: aplicacions al sistema educatiu

El treball realitzat creiem que fa diverses aportacions al sistema educatiu i pot contribuir a la millora de les pràctiques docents en l'ensenyament/aprenentatge de les Ciències Socials, i més específicament la millora de les capacitats bàsiques de l'alumnat relacionades amb l'ús de la llengua des de la geografia, la història i l'art.

- 1.** Contribueix a modificar les concepcions dels docents sobre el paper de la comunicació a l'aula i la interacció entre iguals.
- 2.** Ajuda a sensibilitzar al professorat de ciències socials de la necessitat d'ajudar els seus alumnes a desenvolupar habilitat lingüística.
- 3.** Augmenta el nombre d'exemples, d'instruments i de situacions didàctiques que poden emprar-se per a l'adquisició de capacitats lingüístiques i aprendre Ciències Socials.
- 4.** Proporciona materials per a la formació permanent del professorat de secundària, especialment de Ciències Socials.

² Especialment interessant i enriquidora ha estat la col·laboració dels professors i professores del Departament de Ciències Socials de l'IES de Castellar del Vallès, del professorat de l'IES Badalona-7 que ha inclòs la millora de les capacitats lingüístiques dels seus alumnes com a un dels objectius del Pla Estratègic del centre, del professorat de l'Escola Sagrada Família de El Masnou, de IES Lacetània de Manresa....